

Předmluva k českému vydání

Zuzana Uhde, Marek Hrubec

Současná diskuse o migraci je ovlivněna především mediální debatou o uprchlících, kteří se pokoušejí dostat do Evropy z válečných zón v Sýrii, Iráku či Libyi. K těmto uprchlíkům se přidali další, kteří se ocitli v problematické situaci v dalších zemích. Praktické i teoretické přístupy k migraci jsou přitom silně určovány širším politickým, ekonomickým a kulturním kontextem, často ovšem jen v krátkodobém rámci jednotlivých volebních období. To by nás nemělo odvádět od dlouhodobějších úvah o uznání práv migrantů v rámci transformace hranic politických společenství, které přinášejí globální změny a proměny národních států. Ačkoli se tyto hranice politických společenství zdají být pevně definované, ve skutečnosti jsou a v dějinách byly proměnlivé. Dělicí linie mezi těmi uvnitř a těmi vně se tak neustále posouvají, jsou zpochybňovány i mocensky upevňovány. Diskuse o uznání práv migrantů, o tom, kdo a jak má nárok hranice překračovat, o tom, komu by měl být udělen legální pobytový status, či o tom, kdo by měl mít nárok zůstat v zemi, jíž není politickým občanem, jsou přitom nedílnou součástí těchto snah vymezit hranice politického společenství.

Historie konceptu občanství je historií vyloučení a sociálních bojů za inkluzi na straně jedné a začleňování dříve vyloučených skupin a redefinice právního pojetí občanství na straně druhé. Lidé se geograficky přesouvají od nepaměti, současná fáze globálních interak-

cí s sebou však přináší výraznější proměnu migrační mobility lidí a v posledních desetiletích i její kontinuální nárůst. Globální změny můžeme historicky sledovat od prvních civilizačních a náboženských expanzí. V posledních desetiletích ovšem narůstá význam tohoto procesu spolu s vývojem globálního ekonomického systému a s rozvojem technologií umožňující v dějinách bezprecedentní pohyb kapitálu, zboží, informací i lidí. To přináší mnohé konflikty a nespravedlnosti, ale také nové možnosti, jak je překonat. Svět se stal vzájemně velmi propojeným, přičemž sociální procesy a kolektivní jednání v jedné části světa mohou mít zásadní dopad jinde. V určitých fázích hospodářského vývoje byl přesun lidí z venkovských oblastí do měst, z méně rozvinutých oblastí do průmyslových center a zemí významnou hybnou silou rozvoje. Ať už se lidé rozhodli pro přesun sami nebo byli k němu přinuceni proti své vůli, dříve či později se stali součástí nového společenství, ve kterém se usadili. A tento sociální vývoj v minulosti rovněž vedl k proměnám zákonů stanovujících, kdo je, kdo může být a kdo není členem daného politického společenství. Migrace je jednou z konstitutivních transnacionálních praktik spoluutvářející současnou podobu globálních změn. Migrační praktiky jsou ovšem také utvářeny dalšími transnacionálními praktikami. Geopolitické, ekonomické či kulturní interakce a konflikty nejen iniciují migrační mobilitu, ale také utvářejí podmínky, v nichž migranti žijí své životy.

Jak je známo, obyvatelstvo na území dnešní České republiky bylo v minulosti etnicky a národnostně pluralitnější než dnes. Globální interakce v budoucnu pravděpodobně přinesou další demografické a kulturní proměny opět směrem k větší pluralitě. Pojem globálních interakcí se zde zhmotňuje v podobě druhého odlišného a vyloučeného, který se stává součástí našich každodenních životů. Současně platí, že i fungování ur-

čitého politického společenství na práci těchto druhých závisí. Protože se ale často jedná o práci neviditelnou či přehlíženou, majoritní skupina obyvatelstva si může nadále vytvářet iluzi nezávislosti na okolním světě a na lidech, které ze svých politických hranic vylučuje. Sociální a ekonomické faktory, které utvářejí současnou mobilitu lidí, přesahují hranice jednotlivých států. Snažit se tudíž vyřešit otázky spojené s migrací pouze v hranicích jednotlivých států je nejen naivní a neefektivní, ale z dlouhodobé perspektivy i nemožné.

Migrační studia zaznamenala v posledních desetiletích rychlý rozvoj. Po druhé světové válce dominantní neoklasické ekonomické „push-pull“ teorie vysvětlovaly migraci jako funkcionální přizpůsobení se situaci nerovného geografického rozložení zdrojů a nabídky a poptávky po práci na základě předpokladu, že jednotlivé ekonomické síly sledují dosažení rovnovážného stavu a že jedinci jednají na základě racionální volby zvažující náklady a zisky migrace. „Push-pull“ teorie migrace byly kritizovány zejména pro přílišné zjednodušení výkladu migrace na základě ahistorických, zjednodušeně funkcionálních a přepjatě individualistických předpokladů, které přehlížejí další sociokulturní a vztahové faktory stejně jako historický vývoj vztahů mezi jednotlivými regiony světa včetně historie kolonialismu a rozvoje kapitalistického systému.

Další klastr teoretických výkladů migrace vychází z historicko-strukturálních analýz nerovnoměrného rozvoje jako procesu, jenž je vlastní kapitalistické akumulaci, která vytváří a prohlubuje nerovnosti mezi rozvinutými a rozvojovými zeměmi a makroregiony. Teorie závislosti a teorie světového systému, které do značné míry určovaly sociálněvědní diskuse sedmdesátých a osmdesátých let minulého století, spatřují v migraci sílu, která tyto nerovnosti prostřednictvím odlivu práce a možků spoluutváří – na rozdíl od přímočarých raně mo-

dernizačních výkladů migrace jako neproblematického zdroje rozvoje. Historicko-strukturální teorie zdůrazňuje strukturální omezení a tlaky, čímž do diskuse vnesly korektiv předchozích přístupů, nicméně kritika těchto přístupů směřuje na přílišný determinismus ekonomických faktorů a nedostatečné začlenění aktérů a jejich jednání v sociálním, kulturním a politickém prostředí.

Teoretické rámování migrace vycházející z oboustranného vztahu mezi jednáním a strukturami vyplňuje právě toto místo ve výkladu migrace. Disciplinární fragmentace však bohužel vede k rozvoji víceméně separovaných analýz. Můžeme sledovat rozvoj nové ekonomie pracovní migrace a jiných sociologických a antropologických přístupů ke zkoumání strategie přežití domácností, jež zdůrazňují kategorii domácnosti jako jednotku rozhodování o migraci. Důsledky migrace pro země původu jsou zde vnímány plastičtěji prostřednictvím zkoumání návratů do země původu nebo zaslání remitancí. Ač tyto přístupy překonávají omezení plynoucí z nadměrně individualistického založení neoklasické ekonomie, domácnost je zde zkoumána jako vnitřně harmonická jednotka bez zohlednění potenciálních konfliktů a genderových mocenských vztahů. Jiný přístup ke zkoumání významu mezilidských vztahů v migraci rozvíjí teorie sítí. Sociální sítě jsou zde mezičlánkem mezi mikrorovinou a makrorovinou propojujícím jednání aktérů a sociální struktury. Oboustranný vztah mezi jednáním a strukturami je rovněž východiskem transnacionálního obratu ve výzkumu migrace, který do migračních studií vnáší nový analytický prvek. Transnacionální migrační studia zasazují migraci do vztahů k sociálním strukturám, institucím a životním formám uvnitř států i hranice států překračující a do vztahu ke globálním nerovnostem, konfliktům a geopolitickým mocenským konfiguracím. Část transnacionálních migračních studií se soustřeďuje na existující-

cí transnacionální sociální formy a migrantské identity (remitence, transnacionální sítě, diaspory atd.), čímž otevírá prostor pro kritiky, kteří ukazují tyto výzkumy jako součást zjednodušené představy, že migrace je oboustranně výhodná strategie (win-win) bez uvážení režimu vykořisťování migrantů. Jiné autorky a autoři naopak transnacionální přístup k migraci využívají k propojení zkoumání migračních praktik s teorií globálních interakcí a kritikou geopolitických ekonomických struktur, jež by ovšem měla být realizována v rámci rozsáhlejších analýz úsilí o uznání migrantů v rámci širších sociálních, politických a kulturních vztahů.

Kritika historicko-strukturálních přístupů v minulosti vedla v migračních studiích k většímu důrazu na dílčí empirické výzkumy na úkor rozvíjení teoretického rámce migrace. Řada autorů ovšem upozorňuje, že zkoumání současných forem mobility vyžaduje právě hlubší propojení s politickou a sociální teorií obecně a s teorií globálních interakcí konkrétně. Pokud zaujmeme perspektivu sledující proměnu hranic politických společenství, předmět migračních studií je sám dvojaký: na jedné straně mobilita lidí problematizuje politické a právní hranice, současně ale na straně druhé vyvolává další upevňování hranic a restrikce přeshraniční mobility. Hlavní proud migračních studií ovšem stále do značné míry předpokládá koncept národních států jako daný institucionální rámec politických procesů a obecně společnosti. V protikladu k tomuto proudu stojí právě transnacionální migrační studia, která vycházejí z kritiky tohoto přístupu, zkoumají vzájemné utváření globálních, makroregionálních, národních a lokálních sociálních interakcí, a transnacionální migraci tím vymaňují ze škatulky společenské abnormality, která dominuje většině migračních politik.

Zatímco většina mediální pozornosti týkající se migrantů je v Evropě v současné době zaměřena na při-

cházející migranty, případně na veřejně viditelné střety zejména s migranty hlásícími se k islámu, tato kniha si klade za cíl věnovat se tématu migrantů z hlubší a dlouhodobější perspektivy. Její autorky a autoři se věnují jednomu konkrétnímu tématu, a to právu neregulérních migrantů získat legální pobytový status v zemi, kde dlouhodobě žijí a pracují, aniž by měli vyřízeno formální povolení k pobytu. Přestože se migrační zákony ve Spojených státech a v Evropské unii, respektive v České republice, liší, diskuse v této knize přesahuje pouhou kazuistiku migrace v USA. Téma knihy se zaměřuje na obecnější téma potenciálních tenzí mezi právem migrantů na pobyt a nárokem státu vynucovat svoje migrační zákony. Je však třeba zdůraznit, že i neregulérním migrantům mezinárodní dohody i právní řád jednotlivých zemí garantují základní práva. Legalizace statusu neregulérních migrantů se zde jeví jako efektivní nástroj jak potírání organizovaného zločinu skupin, které vydělávají na zranitelném statusu neregulérních migrantů, tak ochrany práv lidí, kteří reálně žijí na území určitého státu.

Knih je primárně založena na textu, který napsal Joseph H. Carens, významný politolog z Toronta. Další autoři pak na pozadí diskuse s ním nabízejí svá vlastní stanoviska. Vznikla tak publikace, jež umožňuje nahlédnout na dané téma nikoli jen prostřednictvím monologicky orientovaných článků, jak je to obvyklé, ale z hlediska diskuse mezi různými názory na žádoucí řešení postavení migrantů. Publikace se zabývá důvody, proč by dlouhodobě usazení migranti měli mít nárok na legalizaci svého pobytu.

V posledních letech dochází v západním světě k postupnému zpřísnování migračních zákonů, jehož cílem je kontrola a omezení počtu migrantů na území daného státu. Vedlejším důsledkem těchto opatření je ale rostoucí počet neregulérních migrantů. Mnoho z nich

přijde do země legálně, po uplynutí doby opravňující je k pobytu ale zemi neopustí, dále zde pracují a žijí své životy, zabydlují se a vytvářejí si pro ně podstatné mezilidské vazby, stávají se členy společenství, ač žijí pod neustálou hrozbou vyhoštění a s tím souvisejícím zvýšeným rizikem, že se stanou obětí diskriminace a že jim budou upírána jejich práva. Carens uvádí, že by dlouhodobě usazení migranti měli dostat svého druhu amnestii. V pozadí svých argumentů tedy v první řadě předpokládá pojetí sociálních vztahů. Zároveň si je vědom námitky, že migranti by měli usilovat o vstup primárně legální cestou, ale tehdy, kdy žádná legální možnost, jak si „vyčekat frontu“ na přijetí, neexistuje, jim nelze vyčítat, že postupovali jinak. Jejich právní přestupek lze pak podle něj chápat spíše jen jako administrativní záležitost, a nikoli jako zločin.

Zatímco ve svých jiných, teoretičtějších textech hájí ideu otevřených hranic, v této knize Carens formuluje omezenější podmínky dlouhodobého pobytu, které by měly šanci na prosazení v praxi. Důvodem je intersubjektivní pojetí veřejnosti, v jehož rámci by občané měli vzájemně diskutovat a do jisté míry vyjít vstříc argumentům druhých občanů, když hledají společně sdílený základ. Nemá to tedy být skrytý argument pro otevřené hranice, který má své místo v jiné argumentaci. Zatímco Linda Bosniaková v diskusi uvádí, že Carens je zaujetím této „realističtější“ pozice příliš pragmatický, jiní autoři této knihy naopak tvrdí, že je pragmatický málo – např. Douglas S. Massey nebo Thomas Alexander Aleinikoff. Jean Bethke Elshtainová přitom považuje jeho přístup za adekvátně vyvážený, i když by podle ní mohl být formulován méně utilitárně a více ve spojení s úsilím o rovnost před zákonem.

Knihy se vyrovnává s argumentem, že liberálnědemokratické státy sice oficiálně uvádějí, že neregulární migranty nechťejí, ale fakticky je přijímají, protože

na nich vydělávají. Tyto státy jsou do jisté míry za přítomnost migrantů odpovědné, protože – i když je třeba nepozvaly jako gastarbeitery – vědí o nich, využívají jejich levnou práci a jejich zranitelnější postavení na pracovním trhu, a někdy proto dokonce skrytě podpořují jejich příchod. Carens sice uvádí, že je třeba rozlišit, kdy tomu tak fakticky je a kdy ne, ale v případech, kdy k tomu skutečně dochází, je takovýto pokrytecký přístup liberálních států jedním z důvodů pro morální obhajobu legalizace pobytu dlouhodobě usazených migrantů.

Nejostřeji se Carens v diskusi vztahuje ke Carol Swainové, která uvádí, že je nutné volit mezi pomocí znevýhodněným občanům a udělením legálního statusu dlouhodobě usídleným migrantům. Carens chce také pomoci znevýhodněným občanům, ale nedomnívá se, že nejvhodnějším způsobem, jak toho dosáhnout, je deportace dlouhodobě usazených migrantů. Zdůrazňuje, že „tento typ odpudivého důvodu“ byl dlouho zneužíván pro diskriminaci Afroameričanů pod záminkou, že jejich podřízení a vyloučení je cestou ke zlepšení situace znevýhodněných bílých občanů. Zde je cenný příspěvek od Mae M. Ngaiové, která s Carensovou koncepcí souhlasí jako s přístupem, který se progresivní síly snaží dlouhodobě prosadit a který přispívá k odstranění problematického vztahu mezi rasou a (ne)legalizací. Zatímco bílí přistěhovalci byli do značné míry integrováni, dějiny americké politiky ukazují nevstřícný přístup především k latinskoamerickým a čínským – či obecněji asijským – migrantům, i když ti již byli dlouhodobě usazeni. Z jedenácti miliónů neregulérních migrantů žijících v současné době v USA jich šest a půl miliónu pochází z Mexika. Příchod Mexičanů se přitom během let příliš nezměnil, jen je jich od roku 1965, kdy USA zavedly přísnější kritéria, podstatně více ilegálních, jak uvádí Massey.

Kniha samozřejmě neřeší všechny argumenty spjaté s migrací. Jak se zmiňuje Bosniaková, jednou z nedořešených stránek Carensova přístupu je vytvoření polarizace mezi dlouhodobě a krátkodobě usazenými migranty, kdy se neřeší práva migrantů, kteří jsou zatím usazeni jen krátkodobě. Carens ovšem ví, že to vyžaduje další diskusi a další návrhy na řešení. Zájemcům o jeho podrobnější argumentaci lze doporučit jeho poslední, rozsáhlejší knihu *The Ethics of Migration*, v níž autor poskytuje strukturovaný rozbor tématu migrace z etického hlediska.

Kniha, kterou český čtenář drží v ruce, je adekvátním úvodem do této problematiky a může výrazně přispět k reflexi práv migrantů, kteří se v České republice již dlouhodoběji usadili, především nejvíce marginalizovaných skupin: ukrajinských dělníků a domácích pracovníků, vietnamských pracovníků v tržnicích, večerkách a dalších. Českým překladem této knihy jsme chtěli ukázat, že i v omezeném liberálnědemokratickém rámci lze nalézt argumenty, které mluví ve jméno migrantů. Tyto argumenty nejsou dostačující a obsahují řadu rozporů, jak dobře ukazuje diskuse v této knize, ale mohou být vhodným začátkem kritiky a delegitimizace současného nepřijatelného stavu, v němž jsou migranti vystaveni diskriminaci a represí. Náročnější, kritičtější argumenty vyžadují komplexnější analýzy snah o uznání práv participujících migrantů v sociálním, politickém, ekonomickém a kulturním vývoji v transnacionálním měřítku. To by umožnilo přivést debatu také k tématu příčin migrace samých, jimiž jsou často dlouhodobě neřešené strukturální nespravedlnosti generované v dějinách kolonialismu i v současném globálním systému, včetně četných válek, jež vyhánějí mnoho lidí z jejich domovů a formují jejich jednání při hledání transnacionálních východisek z krizových životních situací.